

Konrad Meus

"Fundacja stypendyjna imienia Seweryna Arzta, dyrektora Gimnazjum w Wadowicach"

– czyli zapomoga dla ubogich uczniów Gimnazjum
wadowickiego w latach 1909 – 1918

GENEZA FUNDUSZY STYPENDIALNYCH W DOBIE AUTONOMII GALICYJSKIEJ

Przegrana cesarza Franciszka Józefa w wojnie z Francją i Piemontem w roku 1859, oznaczała zakończenie wzmoczonej polityki germanizacyjnej na obszarach podległych Wiedniowi, w tym również w Galicji¹. Widocznym efektem odwilży w monarchii austriackiej było ogłoszenie z inicjatywy Agenora Gołuchowskiego 20 października 1860 r. „Dyplomu październikowego”, który współodpowiedzialnymi za losy już wówczas federalistycznego państwa ustanawiał sejmy krajowe powoływane dla poszczególnych prowincji². Konsekwencją tegoż wydarzenia było powołanie w roku 1866 przez Sejm galicyjski Rady Szkolnej Krajowej. Rada ta miała w swych kompetencjach nadzorować oświatę i wychowanie młodzieży w Królestwie Galicji i Lodomerii, jak również zgodnie ze swoim statutem „układać roczny budżet na rzecz szkół ludowych i średnich ze skarbu publicznego zasilanych lub utrzymywanych”³. Z czasem okazało się, że działalność oświatowa stała się swoistego rodzaju spiritus movens dla Sejmu krajowego, który w latach 1871 – 1900 zwiększył wydatki z budżetu krajowego na potrzeby edukacji z 4 % do 43 %⁴. Jednak te środki finansowe ze względu na niskie dochody z podatków ledwie starczały na zapewnienie właściwego funkcjonowania szkół ludowych i średnich w Galicji. Tym samym podstawową formą wsparcia finansowanego przez państwo ubogich uczniów uczęszczających do gimnazjów było zwolnienie z opłat szkolnych, co w przypadku gimnazjum wadowickiego na przełomie XIX i XX wieku oznaczało oszczędność rządu 30 zł⁵. Jednakże nawet takowa pomoc w przypadku wielu uczniów była niewystarczająca, dlatego też niezbędnym stało się powoływanie fundacji stypendialnych, które wspierały materialnie ubogą, a zarazem uzdolnioną młodzież.

Pierwsze fundusze stypendialne przy wadowickim gimnazjum powstały już w roku 1873, a były to fundusz im. Kopernika zawiązany przez grono nauczycielskie w 400 rocznicę urodzin polskiego astronoma i fundusz im. arcyksiężnej Gizeli ufundowany przez wadowicką gminę izraelicką z okazji zaślubin teże im. Arcyksiężniczki⁶. W latach kolejnych powołane zostały fundacje stypendialne upamiętniające osoby zmarłe takie jak m. in. fundacja Samuela Słowińskiego czy Seweryna Arzta, która stanowi meritum niniejszych rozważań⁷.

SYLWETKA SEWERYNA ARZTA

Seweryn Arzt urodził się w roku 1842. Początki jego oświatowej kariery związane są z wschodniogalicyskim miastem Drohobycz, gdzie pełnił funkcję profesora tamtejszego gimnazjum⁸. Dnia 23 października 1887 r. otrzymał nominację na stanowisko dyrektora gimnazjum wadowickiego, gdzie miał zastąpić pełniącego tymczasowo tę funkcję profesora Michała Frąckiewicza⁹. Przez kolejne dwadzieścia lat, kiedy to pełnił swój urząd dyrektorski, dał się poznać wadowiczanom nie tylko jako doskonały administrator, ale również jako wybitny pedagog, prowadząc zajęcia dydaktyczne z j. niemieckiego, geografii, jak również z propedeutyki (podstaw) filozofii¹⁰. Dyrektor Arzt od początku swojej pracy w Wadowicach, duży nacisk kładł na rozwój fizyczny młodzieży gimnazjalnej i jego popularyzację, w tym też celu już w roku 1888 przekształcił ogródek gimnazjalny tak aby uczniowie korzystając z przerwy w nauce mogli pod nadzorem nauczycieli tam się „bawić”. Ponadto „dyrekcja starała się o to, aby jak najwięcej uczniów uczęszczało na naukę gimnastyki, która od początku 1890 roku odbywa się w obszernej sali tutejszego towarzystwa Sokół”¹¹. W Sprawozdaniach Dyrekcji gimnazjum za rok 1897 znajdziemy również adnotację, że „we czwartki, piątki i soboty odbywały się – o ile pogoda sprzyjała – regularnie zabawy młodzieży szkolnej na pobliskich polach”¹². Imprezy te odbywały się w kolejnych latach cyklicznie i jeszcze za życia profesora Arzta stały się przyczynkiem do rozwoju miejscowej drużyny footballistów¹³. Seweryn Arzt pełniąc wieloletnią funkcję radnego miasta Wadowice, którego zresztą był od roku 1901 honorowym obywatelem, dbał o właściwe wychowanie uczniów gimnazjalnych¹⁴; jak wówczas, gdy 28 lipca 1905 r. na posiedzeniu Rady Miasta zablokował wniosek magistratu odnośnie przeniesienia piwiarni Salomona Ebela z domu nr 88 do kamienicy nr 114, gdyż jak stwierdził Arzt: „krążą pogłoski jakoby Salomon Ebel w swej restauracji udzielał napojów młodzieży szkolnej”¹⁵, co było de facto niezgodne przepisami dotyczącymi uczniów gimnazjalnych, gdyż ci „po skończonej nauce w szkole mają [...] spokojnie i przyzwoicie powracać do domu”¹⁶. Należy również wspomnieć, że za kadencji dyrektora Arzta mury wadowickiej szkoły odwiedzali zani goście, tacy jak biskup krakowski Jan Puzyna¹⁷; czy wcześniej kardynał Albin Dunajewski, który w listopadzie 1892 r. „na prośbę dyrektora i Wydziału Towarzystwa bursy gimnazjalnej im. Stefana Batorego raczył przybyć umyślnie do Wadowic, udzielić osobiście uczniom gimnazjalnym w czasie mszy św. dla nich odprawionej, komunii św., później św. Sakramentu bierzmowania i odwiedzić łaskawie gimnazjum w towarzystwie naczelników tutejszych władz i duchowieństwa”¹⁸. Mimo, że prof. Arzt zapisał wspaniałe karty w dziejach wadowickiego gimnazjum, zdarzało się że był posądzony przez osoby nieprzychylnie o serwilizm wobec władz austriackich¹⁹. Trudno jednak się z tym zgodzić

zważając na fakt, że to właśnie m. in. Seweryn Arzt bezpośrednio jako dyrektor zakładu był współorganizatorem cyklicznych imprez o charakterze patriotycznym jak np. wieczorków muzykalno – deklamacyjnych ku czci Adama Mickiewicza odbywających się w sali wadowickiego „Sokoła”, a których idea zapewne została zaczerpnięta ze słynnych Wieczorów Mickiewiczowskich organizowanych w latach 1880 – 1890 na Uniwersytecie Jagiellońskim²⁰; czy uroczystości o wymiarze okazjonalnym jak obchodzenie w 1900 roku 500 – letniego jubileuszu odnowienia tegoż Uniwersytetu²¹.

Seweryn Arzt zmarł w roku 1907, pozostawiając po sobie słynne już motto poety rzymskiego Albiusa Tybulla: To, co czyste podoba się Najwyższemu. Przyjdźcie z szatą czystą i rękoma czystymi czerpcie wodę ze źródła, które umieszczone naprzeciw głównej bramy było i jest inspiracją dla uczniów wadowickiego gimnazjum, a później liceum²².

FUNDACJA STYPENDIALNA IM. Ś. P. SEWERYNA ARZTA

Fundacja stypendyjna im. Seweryna Arzta, dyrektora gimnazjum w Wadowicach, gdyż tak brzmi dokładna nazwa tejże fundacji, została założona 13 marca roku 1909²³. Wówczas to funkcję dyrektora od niespełna roku pełnił Jan Doroziński, który do 1901 r. nauczał w tutejszym gimnazjum języków klasycznych, poczym wyjechał do Tarnowa, a następnie Krakowa²⁴. W Komitecie zawiązanym w celu powołania fundacji mającej uczcić zmarłego Seweryna Arzta znaleźli się: Karol Arzt, syn Seweryna Arzta, doktor prawa, wieloletni urzędnik samorządowy i administracji państwowej; ks. Władysław Macheta pełniący w gimnazjum funkcję nauczyciela j. łacińskiego i j. polskiego; dr prawa Józef Korn miejscowy asesor sądowy i radny miejski; Jakób Zachemski zarządzający gimnazjum po śmierci S. Arzta przez 9 miesięcy, również nauczyciel j. łacińskiego; ponadto Robert Han, Karol Osowski i Władysław Chodorowski²⁵. W momencie powołania fundacji na jej cele zostało przekazane 2803 korony i 25 halerzy, z czego najbliższa rodzina przekazała 1653 korony i 55 halerzy, a pozostałą sumę 1149 koron i 70 halerzy zebrano wśród uczniów i przyjaciół S. Arzta. Środki te w następnej kolejności zostały zdeponowane „w księzeczce wkładkowej Powiatowej Kasy Oszczędności w Wadowicach numer 15.597”²⁶. Kwota ta wydaje się być znacząca zważywszy, że przykładowo w roku poprzedzającym powołanie fundacji dyrekcja szkoły otrzymała reskryptem z dnia 19 marca 1908 r. zaliczkę na utrzymanie całości zakładu (szesnastu klas) w wysokości 3200 koron²⁷. Jednakże stypendium uczniowskie, które było wypłacane od dnia 1 stycznia 1909 r. mogło obejmować tylko kwotę równą procentom narosłym od sumy zdeponowanej w kasie oszczędnościowej, jednak nie większą, a niżeli 120 koron w skali roku²⁸. Punkt drugi aktu fundacyjnego stwierdzał, że w przypadku gdyby „na ten cel (fundacji – dop. autora) wpłynęły kiedykolwiek, jakie dalsze fundusze, mają one być przyłączane do majątku zakładowego i jedynie procent od nich na fundacyjne stypendia użyty być może”²⁹. Ponad to jeżeliby w przyszłości wysokość procentów uzyskanych z majątku fundacyjnego przekroczyła 120 koron, wówczas nadwyżki „doliczane mają być tak długo do kapitału fundacyjnego, póki narosły kapitał nie da dalszych 120 koron procentu, które by stanowiły, w takim razie, dalsze stypendium”³⁰. Wysokość wypłacanej kwoty z tego stypendium była porównywalna z większością tego typu stypendiów, jakie były wypłacane wówczas wadowickim gimnazjalistom. Przykładowo w marcu 1910 r. Rada miasta Wadowic na wniosek dyrekcji szkoły przyznała 100 koron rocznie z fundacji śp. Floriana Scholza jednemu z uczniów klasy piątej³¹. Aczkolwiek zdarzały się fundusze, które ofiarowywały stypendia znacznie przewyższające tutaj omawiane, takim było m. in. okazjonalne stypendium przyznane w roku szkolnym 1913/14 przez fundację krakowską w wysokości 315 koron³², czy również okresowe stypendium śp. Ignacego Marynowskiego udzielające w roku 1912/13 kwoty 400 koron³³. Porównując jednak stypendium śp. S. Arzta z sumami wypłacanymi ze wspomnianego już funduszu arcyksiężnej Gizeli, które w okresie przedwojennym i w czasie wojny wynosiły zaledwie 16 koron rocznie, możemy z całym przekonaniem stwierdzić, iż owe 120 koron było w tamtych czasach nie lada wsparciem finansowym³⁴. W okresie przedwojennym i w pierwszych latach wojny następuje obniżenie kwoty stypendialnej do 110 koron, a nawet do 100 koron w roku 1915, co zapewne było konsekwencją trudnej sytuacji finansowej państwa w tym czasie, a co się z tym wiąże niższego oprocentowania majątku fundacji³⁵.

Stypendium im śp. S. Arzta według aktu fundacyjnego mógł przydzielać dyrektor gimnazjum na wniosek grona nauczycielskiego. Jednakże stypendium mogło być przyznane po spełnieniu kilku warunków:

1. Stypendium mogli otrzymywać tylko uczniowie wadowickiego gimnazjum.
2. Uczeń musiał być narodowości polskiej.
3. Gimnazjalista starający się o stypendium był zobowiązany wykazywać się wzorowym zachowaniem, tudzież dobrymi postęпами w nauce³⁶.
4. Kandydaci przystępujący do konkursu mającego wyłonić stypendystę winni byli wnieść podanie do dnia pierwszego grudnia aktualnego roku.

Stypendium nadawano ósmego stycznia każdego roku w dniu imienin śp. Seweryna Arzta, jednemu z uczniów, który spełnił powyższe kryteria, a uprzednio został zgłoszony jako kandydat przez nauczycieli uczących³⁷. Po przydzieleniu stypendium, jego wypłata następowała dwa razy w ciągu roku po 60 koron, w styczniu i w lipcu. Gdyby jednak w trakcie wypłacania stypendium uczeń okazał się niegodnym tego wyróżnienia, gdyż przykładowo jego postępy w nauce odznaczałyby się stopniowym regresem, dyrektor gimnazjum na wniosek grona pedagogicznego mógł cofnąć przyznawanie całości, ewentualnie drugiej raty z wspomnianych środków finansowych. Wówczas stypendium mógł na dany rok uzyskać inny uczeń, spełniający wymagania³⁸. Akt fundacyjny z marca 1909 r., określał również, co należy uczynić z majątkiem fundacji, określonym w księzeczkach oszczędnościowych, a przechowywanych przez dyrekcję na wypadek zamknięcia z jakiejś bliżej nieokreślonej przyczyny gimnazjum. Wówczas jak podaje punkt szósty aktu „przechodzi majątek niniejszej fundacji i zarząd takowym na Akademię Umiejętności w Krakowie,”

z zastrzeżeniem, iż procenty uzyskane z majątku miały być przekazywane na cele stypendialne³⁹.

Stypendiści korzystający z wsparcia Fundacji im. śp. Seweryna Arzta w latach 1909-1919

lata	stypendiści	klasa	kwota
1909	Albin Marszałek	VII	120 koron
1910	Stanisław Urbanik	V b	120 koron
1911	Stanisław Urbanik	VI b	120 koron
1912	Józef Kawaler	II a	120 koron
1913	Józef Kawaler	III a	110 koron
1914	Józef Kawaler	IV a	110 koron
1915	Józef Kawaler	V a	100 koron
1916	Józef Kawaler	VI a	122,5 korony
1917	Józef Kawaler	VII a	135 koron
1918	Józef Kawaler	VIII a	120 koron
1919	Józef Zieliński	V	120 koron

OKRES POWOJENNY

Jak wynika ze Sprawozdań Dyrekcji Gimnazjum stypendium im. śp. S. Arzta było wypłacane systematycznie do roku szkolnego 1918/19. Z kolei w Sprawozdaniu za rok szkolny 1920/21 nie znajdziemy już informacji dotyczących fundacji im. Dyrektora Arzta, za to spotkamy się z adnotacją o ośmiu uczniach pobierających dofinansowania „z organizacji składkowych stypendiów szkolnych”⁴⁰, które były wypłacane już w czasie trwania Pierwszej Wojny Światowej⁴¹.

W pierwszych latach okresu Międzywojnia większość z dotychczasowych fundacji stypendialnych, takich, jak ta poświęcona pamięci zmarłego dyrektora Seweryna Arzta, które w czasach austriackich umożliwiły wielu ubogim, aczkolwiek zdolnym uczniom wadowickiego gimnazjum kontynuowanie nauki w tej pierwszej spośród równych szkół regionu, przestała funkcjonować⁴². Ich dotychczasową rolę częściowo przejął Komitet Rodzicielski, czy samopomoc uczniowska; oferujące m. in. najuboższej młodzieży zasiłki na dożywianie, jak również bezpośrednią pomoc finansową uczniom⁴³.

* * *

W tym miejscu chciałbym gorąco podziękować dyrekcji Liceum Ogólnokształcącego im. M. Wadowity w Wadowicach za umożliwienie korzystania ze zbiorów archiwalnych tegoż liceum.

SKRÓT SDG oznacza Sprawozdania Dyrekcji Gimnazjum

Konrad Meus – doktorant Wydziału Humanistycznego Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie.

- 1 Z. Frasz, *Galicja*, Wrocław 2002, s. 164.
- 2 J. Goclon, *Statut krajowy Galicji z 1861 r.*, [w:] *Konstytucje Polski*, pod red. M. Kallasa, Warszawa 1990, s. 383-387.
- 3 Cz. Majorek, *Projekt reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii (1860 – 1873)*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980, s. 55-56.
- 4 Z. Frasz, *jw.*, s. 172.
- 5 Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum (dalej SDG) za rok 1899, s. 58, G. Studnicki, *Pierwsza wśród równych. Dzieje gimnazjum i liceum w Wadowicach*, t. 2, Wadowice 1988, s. 354.
- 6 SDG za rok 1876, s. 3-4.
- 7 G. Studnicki, *jw.*, s. 357.
- 8 G. Studnicki, *Kto był kim w Wadowicach*, Wadowice 2004, s. 7.
- 9 A. Karbowski, *Przegląd dziejów c. k. gimnazjum wadowickiego*, Wadowice 1892, s. 33.
- 10 SDG za rok 1889, s. 35; SDG za rok 1893, s. 33; G. Studnicki, *Pierwsza wśród równych. Dzieje gimnazjum i liceum w Wadowicach*, t. 1, Wadowice 1988, s. 63.
- 11 SDG za rok 1894, s. 53.
- 12 SDG za rok 1897, s. 50.
- 13 SDG za rok 1907, s. 31.
- 14 G. Studnicki, *jw.*, s. 63.
- 15 Archiwum Państwowe Katowice/o. Oświęcim, Protokoły Posiedzeń Rady Gminy z lat 1905, 1909 – 1910, MW 8, s. 53-54.
- 16 SDG za rok 1876, s. 36.
- 17 SDG za rok 1899, s. 44.
- 18 SDG za rok 1893, s. 51.
- 19 G. Studnicki, *jw.*, s. 63.
- 20 H. Smarzyński, *Henryk Jordan. Pionier nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce*, Kraków 1958, s. 43.
- 21 SDG za rok 1900, s. 43-44.
- 22 A. Karbowski, *jw.*, s. 12; G. Studnicki, *jw.*, s. 35.
- 23 SDG za rok 1909, s. 34.
- 24 G. Studnicki, *jw.*, s. 66.
- 25 SDG za rok 1909, s. 34.
- 26 SDG za rok 1909, s. 32.
- 27 SDG za rok 1908, s. 53.
- 28 Tamże, s. 53-54.
- 29 Tamże, s. 53.
- 30 Tamże, s. 54.
- 31 Archiwum Państwowe Katowice/o. Oświęcim, Protokoły Posiedzeń Rady Gminy z lat 1905, 1909 – 1910, MW 8, s. 515.
- 32 SDG za rok 1913/14, s. 32.
- 33 SDG za rok 1912/13, s. 38.
- 34 SDG za rok 1916/17, s. 23.
- 35 SDG za rok 1914/15, s. 27.
- 36 SDG za rok 1909, s. 33.
- 37 Tamże.
- 38 Tamże.
- 39 Tamże, s. 33.
- 40 SDG za rok 1920/21, s. 9-10.
- 41 G. Studnicki, *Pierwsza wśród równych. Dzieje gimnazjum i liceum w Wadowicach*, t. 2, Wadowice 1988, s. 359.
- 42 Tamże.
- 43 SDG za rok 1937/38, s. 32-33.